

gel megáldott alkotóinak minden tette alapvetően magyar akció; — de a Kós-házak domboruló-hullámzó formái érzékelhetőbben testvériesülnek Wood, Prior, Baillie Scott, Voysey, Geselius, Lindgren, Saarinen korabeli tetteivel, mint Sztána, Almás, Zsobok, Föld, Ketesd, Valkó, Bikal, Báfony, Kapus házaival, csűrjeivel, kerített templomaival, kalapos kiskapuival, támaszos tornácaival. Számomra Kós Károly mély európaiságával példaszerű, meg cselekedeteinek, gondolati indukcióinak „modern” naprakészségével, azzal a magától értődő természetességgel, ahogyan (még önszáműzetésében s a világtól némiképp elzártan is) — a kicsiny erdélyi magyar közösség képviselőjében s persze tágabb értelemben az egész magyarság szószólójaként — Európa megbízásából volt képes mindenkor cselekedni. Elgondolkodtató, hogy Kós személyét s életművét „cimerállattá” merevítők mily kevésbé veszik észre s mily kevésbé értik házai szikárságát, keménységét, racionális térstruktúráját, részleteinek szerkesztettségét, anyaghasználatának szigorú ökonómiáját. Pedig ha valami magyar, népi s erdélyi van benne, akkor éppen ezen tulajdonságok által képleteződik azzá. Kós Károly házai konstrukciók, deklaráltak szerkesztett cselekmények, mint Európa megannyi megnyilvánulása: mint a görög oszloprendek, mint a gótika tér-cizellációja, mint a reneszánsz síkgeometriája, mint a sztánai-váralmási csűrök tömönatos-komor egyszerűsége.

Kós Károly-fejek mindenütt: csvegő-daloló, lágy-elomló szlávok házhalmokon; dekadens, jügendstíl álmokon; germanoid népi imitációkon látom lán-dzsahegyre tűzött fémkemény koponyáját. Na nem baj! Túliéli ezt is, hiszen erdélyi és magyar.

Horler Miklós

Útkereső korunkban egyre fontosabbnak érezzük, hogy támpontokat, fogódzókat, útmutatást találjunk, visszanezzünk a múltba, és példaképeket, egyéniségeket válasszunk ki, akiknek máig érvényes szellemi üzenete segíthet a tájékozódásban és a helyes út megtalálásában.

Kós Károly alakja mindinkább ilyen fogódzóvá, példaképpé emelkedik, akiben a mai magyarság követendő eszméket és emberi magatartást keres és talál a maga számára. Ha azt keresem benne, ami nekem személyesen jelentős, akkor először is azt az embert látom, aki tanúságot tett a magyar föld és a magyar nemzeti lét és történelem egyesítő, megtartó erejéről. Életével bizonyította ezer év után is annak a szentistváni gondolatnak igazát, amely felismerte ezen a földön a többféle etnikumból összeötvöződő nemzet kohéziójának lehetőségét és szükségességét.

Ebből a sorsként vállalt magyarságból következik aztán az az emberi magatartás, amelyre minden időben, de ma különösen nagy szüksége van a nemzetnek: amely képes a közösségért önzetlenül áldozatokat és munkát vállalni, bátran kiállni és küzdeni népe igazáért, javáért és fennmaradásáért. Kós Károly ilyen magyar volt, és két történelmi pillanatban is önként a nehezebb és keserűbb utat vállalta: az elszakított magyarság sorsközösségét, s benne — saját szavai szerint —: „a passzivitásba ájult magyar népünk életre ébresztésének emberi és nemzeti jogaiért kiállásának munkálását”.

Ahogy a magyarság legjobbjai a múltban, ő is világosan látta, hogy népének öntudatra ébresztése és felemelése csak a kultúra értékeinek alapján remélhető. Ami számomra különösen vonzó példa benne, az bámulatosan sokoldalú kulturális aktivitása. Író, szerkesztő, grafikus, illusztrátor, néprajzkutató,

történész, pedagógus, és végül, de nem utolsósorban: építész, szobrász, iparművész, és mindezek mellett a kulturális élet szervezője: az Erdélyi Szépművészeti Céh, a Barabás Miklós Céh, az Erdélyi Helikon megalapítója, lelke és irányítója. Talán csak nagy kortársához: Kodály Zoltánhoz hasonlítható, aki maga is ilyen sokoldalú alkotó és kultúrpolitikusként volt népe egyik kiemelkedő vezéralakja.

Emberi, erkölcsi nagyságát, magyarságát, az Erdélyben rekedtek kultúrájának őrzője-, apostolaként vállalt és teljesített életművét a maga egészében látom mindenekfelett kiemelkedő jelentőségűnek és követendő példának. Ami ezen belül építészeti örökségét illeti, ez csak az egész összefüggésében értékelhető reálisan, a kor és a hely meghatározó közegében.

Ruskin és Morris elveiből táplálkozó építészeti szemléletének legfontosabb és legidőtállóbb vonása a mindennapi környezet művészi igényességének hirdetése. Ennek lényege, hogy a szépség forrása az egyszerű, logikus szerkezetek formáiban rejlik, melyeknek példaképeül a középkori építészetből kifejlődött népi építészet alkotásait tekintette. Az anyag-szerkezet-funkció-forma szépségeszménye máig érvényes gondolat, amelyet nemcsak a hagyományos, hanem a modern anyagok és szerkezetek alkalmazásánál is iránytűnek tekinthetünk.

Nehezebb kérdés a nemzeti építészetnek a mi korunkban lehetséges útja, illetve az ő életművéből ehhez hasznosítható, folytatható hagyományok. A századelő nemzeti építészeti törekvései közül kétségtelenül kiemelkednek az ő kalotaszegi ihletésű épületei, amelyek a maguk korában előremutatóak voltak. Az is világos, hogy az anyaországról leszakított Erdély magyarsága számára ezek az épületek a nemzeti hagyományokhoz való kötődés kifejezőiként mit jelentettek.

Más dolog, hogy az ő építészeti öröksége mennyire jelenthet egyetemes érvényű útmutatást a mai magyar építészet egésze számára? Az a hagyomány, amelyet Magyarország különböző tájegységeinek népi építésze képvisel, az anyagok, szerkezetek, a formálás sajátos módja és szépsége, erősen kötődik az épületek jellegéhez, léptékéhez és kézművesipari hátteréhez. Ezeket a mai építészeti feladatok nagyobb részéhez nemigen lehet közvetlenül hasznosítani. Maga Kós Károly is, amint városias léptékű feladatokhoz nyúlt, a kalotaszegi ihletés mellett a Morris-féle iskola, az Arts and Craft mozgalom bizonyos eredményeit — így pl. az ablakok vízszintes sávokba való összefogását — is felhasználta. Azok a mai irányzatok, amelyek Kós Károly szellemi örökségét igyekeznek továbbfolytatni, mintha túlságosan a népi és ősi forrásokra korlátoznák a nemzeti karakterű, a hagyományos magyar településeképekbe illeszkedő építészeti hagyományait.

Kós Károly a hatvanas években leírt személyes megnyilatkozásában a háború utáni magyar építészet tartalmi-formai, funkcionális és esztétikai értékeit alapjában véve elismerte, csupán annak nemzeti sajátosságait hiányolta. E tekintetben pedig a magyar építészet két háború közötti korszakának Pogány, Málnai, Medgyaszay, Lajta, Wigand, Györgyi, Kozma és társaik által képviselt irányvonalát mint „az útépítés komoly, ígéretes magyar kezdését” jelölte meg.

Azt hiszem tehát, hogy Kós Károly szellemi örökségét az építészet terén akkor értelmezzük helyesen, ha nem szűkítjük le azt alkotásainak egy bizonyos körére, hanem a nemzeti építészet megvalósításának célkitűzését abban az egész századunkat átfogó szélesebb értelemben vesszük át tőle, ahogy azt élete végén ő maga megfogalmazta, és hagyományértéknek nem csak az ősi magyar népi építészetet tekintjük, hanem azt is, ami ebben a században „ígéretes magyar kezdés”-ként megvalósult a jövő század magyar építészetének előkészítésére.